

SZÍJ ENIKŐ

Reguly Antal és a Tagil-menti sziklarajzok

On his 1845 journey Antal Reguly saw the rock paintings found along the river Tagil in the Ural mountains. The Manuscript Collection of the Library of the Hungarian Academy of Sciences possesses two volumes of manuscripts (donated to Reguly) which render these paintings. The present article is a historical survey of the study of the paintings and also attempts to account for the minor differences between the two volumes.

Reguly Antal 1845 tavaszán hazaindult az Urál-vidékről és Calendariumnak nevezett, jelenleg még kiadatlan, eredetileg német nyelvű naplója (MTAK Kéziratár) szerint 1845. március 7-én, szerdán Szerebrjankából Nyizsnyij-Tagilba (nála Tagilsk) érkezett:

„7 [szerda] reggel 6 órakor Nizni Tagilskban – Räbovnál, Danilov igazgatónál, megnézzük a múzeumot, a hutákat, délután Gajeva faluba megyünk, ahol a Tagil mentén sziklafeliratok vannak;

8 [csütörtök] reggel megnézzük őket, majd visszafordulunk – Werch Saldinskiben ... – este Tagilskban Danilovnál és el

9 [péntek] délben Ekaterinburgban – ...”

1845. március 14-én Permből levelet írt Baer akadémikusnak Pétervárra, ebben erről a kitérőről ez olvasható: „Serebrankából Nizsni Tagilskba utaztam, hogy meglátogassam Räbov urat, aki csak Kuschwában jutott eszembe, és aki a Tagil folyó menti sziklafeliratokat lerajzolta, és aki a hírek szerint néhány régiség tulajdonosa. Vele utaztam, ad faciem loci [a tett színhelyére] (100 versztát lefelé a Tagilon), hogy képet alkothassak ezekről a feliratokról, úgy, ahogy a természetben léteznek – és egy darabot le is törtem belőlük, amelyet magamnál tartok, hogy megmutathassam Önnek a színüket. (Ezek a feliratok egyébként nem különösebben jelentősek.)” [Reguly Antal és Baer akadémikus levelezése. MTAK Kéziratár Ms 4754/66–83, Nagy Nóra fordítása németből. Kézirat.]. „Schluss-Nachrichten über Reguly’s Reise” címmel a St. Petersburger Zeitungban (1845/88 1845. ápr. 20) Baer közölt – a saját elutazása miatt utolsónak minősített – „egy összefoglaló beszámolót arról, hogyan alakult legutóbb [Reguly] sorsa és kutatásai”, ebben ez áll: „Az utazó [Reguly] újabb kerülőre vállalkozott, mégpedig ismét az Ural keleti oldalára, hogy megnézhessen néhány régiséget Räbrow [!] úrnál Nischnij-Tagilskban, és hogy leutazzon vele a Tagil folyón a partján levő

egyik bevéselt felirathoz [„(Felsen?) Inschrift”], melynek azonban – a nyomozás alapján úgy tűnik – semmiféle történelmi jelentőséget nem lehet tulajdonítani”.

V. Ny. Csernyecov 1927-ben, majd 1938 szeptemberében járt ezeken a helyeken, és tapasztalatait naplófeljegyzéseiben, útijelentéseiben összegezte (ezek 1987-ben Tomszkban megjelentek), majd körültekintő, alapos tudományos elemzéseit két részletben közzétette (Csernyecov 1964, 1971, az első foglalkozik a Tagil-mentével), és számos előadást tartott róluk, egyet Budapesten 1958-ban.

Regulynál a német szövegben *inschrift* van (a magyar nyelven közreadott Csernyecov-előadás német rezüméjében *Felsenzeichnung*, Csernyecov 1959: 11). A „nem különösebben jelentősek” minősítés talán a csalódásnak tulajdonítható, mert feltehetően magyar fejjel gondolkodva az orosz szóhasználat szerinti *писаницы* alapján inkább írást várt, nem rajzokat (vö. Csernyecov 1971: 95 a IV. fejezet címében: Писаницы Урала и наскальные изображения других территорий).

1964-ben megjelent tanulmányában Csernyecov áttekintette ezeknek a Tagil-menti rajzoknak az egész kutatástörténetét, amely nem szűkölködik nagy nevekben. A történet Witsennel kezdődik, nevezetes művének második kiadásával. A XIX. századra ugorva említhetjük, hogy a kérdéses rajzok 1829-ben például A. Humboldtot foglalkoztatták. Ebbe a sorba tartozik Reguly Antal is, nem mint elemző kutató, hanem mint gyűjtő. A későbbi kutatások szempontjából Dmitrij Petrovics Sorin, a nyizse-tagili (nyizsnyij-tagili vagy tagilszki) üzemek főpénztárnoka, neves helytörténész – egykor a Gyemidovok jobbágya! (Preobrazsenszkij 1989: 482) – számít elsődleges tudományos forrásnak, az ő nyomát követve a Vjiben levő tanintézmény felügyelője, Jordan M. Rjabov állított össze egy albumot a Tagil-menti sziklarajzokról (az általa ismert részükről) – több változatban és példányban. Küldött egyet Moszkvába két professzornak, Šurovskijnak és annak a Pogogyinnak, akivel Reguly Szibéria felé Moszkván átutaztában találkozott (és akinek a neve a pánszláv mozgalom magyar vonatkozásaiban is szerepel). Rjabov egyik ilyen albuma a jekatyerinburgi levéltárban található: О древностях в округе нижетагильских заводов, найденных в 1837 году Иорданом Рябовым. Василию Егоровичу Раеву – Рябов, 1838 г. 14 мая”. Az ajánlásból arra lehet következtetni, hogy a jekatyerinburgi album csak a Rjabov által 1837-ben felfedezett rajzokat tartalmazza, vagyis nem a régóta ismerteket (is) (a nevekről lásd alább).

További kutatás tárgya, hogyan viszonyul ez az 1838-as ajánlású jekatyerinburgi album ahhoz, amelyet Rjabov Reguly Antalnak ajándékozott 1845-ben, és amely az МТА Кézirattárában két eredeti oroszországi változatban van meg: az ún. piszkozatban és az ún. tisztázatban [az elnevezés – Sz. E; M. Nytud. 2° 4/v és y], ugyanis a könyvtárban v-jelzést kapott dedikált és fűzött album, valójában egy téglalap-alakú lapokból összefűzött füzet mint tisztázat mellett ott van a

másik ugyanilyen, az y-jelű, amely egyértelműen ugyanarról szól, amiről a v-jelzésű, csak más a sorrend (lásd alább) és akad némi mennyiségi és tartalmi, illetve esztétikai különbség is, továbbá erről hiányzik a „Reguly úrnak” (Господину Регули) feliratú címlap. Mindkettő „kétszínű”: a rajzokat a fekete és a vörös uralja.

A budapesti albumon a dedikáció (címezés) keltezése 1845. április 7 – a Calendarium szerint Reguly március 7-én érkezett Nyizsnyij-Tagilba. Ezt az egy hónapnyi különbséget az odaérkezés, ott-tartózkodás és az ajándék dedikációjának keltezése között nem lehet az eltérő oroszországi és európai időszámítással magyarázni, tehát feltehetjük a kérdést: véletlen elírás-e a március helyett az április, amelyet egy készletben levő másolatra (a fentebb említett sok változat közül egy kéznél levőre) csak rá kellett írni, avagy arról lenne szó, hogy Rjabov megígérte és egy hónap múltával utánaküldte Regulynak az ő kedvéért lemásolt albumot Kazányba, ahová köztudomásúlag tartott, és ahol szándékai szerint elég hosszú ideig tartózkodott ahhoz, hogy a posta utolérje? Csakhogy akkor az ún. piszkozatot is utána küldték? Vagy azt megkapta Reguly a helyszínen és a tisztázatot kapta később?

Nem állt eddig módunkban utána nézni, hogy Rjabov megjelent írásaiban, mert vannak ilyenek, van-e valami nyoma a Regulyval töltött időnek, és nem állt még módunkban megtekinteni azt a bizonyos jekatyerinburgi változatot, amely az ajánlása szerint a Rjabov által 1837-ben talált sziklarajzokat mutatja be, és amelyből három rajzot megtalálunk az 1964-es Csernyecov-tanulmányban.

Ennek alapján nehéz eldönteni, hogy tartalmát tekintve az 1837-es album azonos-e a Reguly-féle 1845-ös albummal, annál is inkább, mert Reguly Gajeva falut nevezte meg, amely a Csernyecov-féle felsorolásban a Tagil mentén feltüntetett 14 objektum közül nem az első, hanem a térképen a 8–9–10. számú térség, és odáig utaztukban aligha hunyták be szemüket. A Csernyecov-tanulmányban idézett Rjabov-féle rajzok (1837-ből) a következők (Csernyecov 1964, az ábra sorszáma/a sziklarajz-részlet sorszáma, a térkép szerinti sorszám és a szikla orosz megnevezése): 2/3–8 Змиев камень, 31/2–5 Караульный камень, 32/1–3 Соколий камень, vagyis magyarul Kígyókő, Őr(ző)kő, Sólyomkő. Biztosra vehető, hogy nem lenne haszon nélkül való a kétféle teljes egész Rjabov-album összehasonlítása egymással, erre azonban belátható időn belül technikai akadályok miatt aligha kerülhet sor

A Reguly-féle albumon Rjabov neve Irogyion Rjabov és nem Jordan R., mint a jekatyerinburgin, felvetődik a kérdés, ugyanarról a Rjabovról van-e szó, meg lehet kettőről? Az, hogy az ajándékozó Irogyion Rjabov volt, nem jelenti feltétlenül azt, hogy a rajzok az ő keze munkái. A keresztnév kétféle változatban azt a feltételezést is megengedi, hogy a rajzoló lehet valaki más, ekkor több Rjabovval kell számolnunk, ami éppenséggel nem lehetetlen, hiszen a Reguly oroszországi

útjával kapcsolatos kutatásokat nem ritkán nehezítik az azonos nevek (Vaterek, Kazimbekek, Gracsovok, Fuchsok stb). Annak a megemlézése és megjelölése a rajzon, honnan tört le követ Reguly, hogy mutatványként elvigye (levele szerint) Baer akadémikusnak, arra vall, hogy a füzetnek köze van a szemtanúhoz, ha a ma barbárnak minősített cselekedetet esetleg más írta is le. Az Urállal kapcsolatos szakirodalomban máshol is találkozunk a Rjabov névvel, például a Tagilmenti ipar történetéről I. M. Rjabov tanárnak 1848-ban tanulmánya jelent meg Kazanyban Былина и временность Нижнетагильских заводов címmel (Preobrazsenszkij 1989: 34, 482).

Mindez a dolgok lényegét nem érinti. Reguly „hozománya” nem csak bizonyítéka annak, hogy semmi tudományos érdekű dolog mellett nem ment el szótlanul, hanem a fentebb leírt körülmények miatt és önmagában is értékes kortörténeti, a további kutatás esetén talán újat mondó tudományos dokumentum, amelynek létéről valószínűleg megfeledkeztek, hiszen minden jel arra vall, hogy Csernyecovnak 1958-ban, amikor előadást tartott Budapesten, az Akadémián a Felolvasó teremben, nem volt tudomása arról, hogy szó szerint pár lépéssel odébb a Magyar Tudományos Akadémia Kézirattárában ott láthatná előadása tárgyának 1845-ből származó, Rjabov-féle szemléltető ábráit. Kár. Előadása magyarul is megjelent (Csernyecov 1959). A címhez fűzött lábjegyzet szerint: „Elhangzott 1958. december 16-án Budapesten, a Magyar Régészeti, Művészettörténeti és Éremtani Társulat, a Magyar Néprajzi Társaság és a Nyelvtudományi Társaság által közösen rendezett ülésen az MTA Felolvasó termében.”

Az 1975-ös budapesti Finnugor Kongresszuson a szibériai sziklarajzok szakértője, Okladnyikov akadémikus volt a szovjet küldöttség vezetője. A Bajkál tótól Norvégiáig a sziklarajzokat a finnugorokénak tartotta. A finn küldöttség egyik vezéregyénisége, Meinander régészprofesszor viszont igen határozottan toppantott, mondván: „az Urálon túlra nem megyünk”. A Tagil és a többi, rajzolt sziklálakkal kísért folyó Keletre tart, viszont figyelemre méltó, hogy a Visera mentén és a Cseljabinszk feletti folyóknál is obi-ugor sziklarajzokat jelölnek (lásd a mellékelt térképet). Mindennek a finnugorok, közelebbről az obi-ugorok, közülük is a manysik őstörténetében van jelentősége. Csernyecov szerint a sziklarajzok obi-ugor, közelebbről leginkább vogul eredetűek, az i. e. II. évezred első felére datálhatók, feladatuk a halász-vadász szerencse biztosítása volt. Bár az alábbi irodalomjegyzékben felsorolt művekben – egy-két „többek között” – jellegű utalástól eltekintve (pl. Csernyecov 1980: 122) – hiába keressük a Tagilmenti sziklarajzokra hivatkozást, az A. P. Okladnyikov és A. I. Martinov által általánosságban a szibériai, de konkrétan az Urál és a Tom folyó közti területen feltárt sziklarajzok alapján taglalt őstörténeti vonatkozásokat Hoppál Mihály így foglalta össze: „... e rajzok zömét a helyi lakosság az i. e. III. évezredtől időszámításunk kezdetéig készítette: e lakosok pedig nem lehettek mások, mint az

obi-ugorok elődei” (idézi Hoppál 1982: 7). Itt tehát az i.e. III. évezredről, az Urál-vidéki neolitikumról van szó (vö. Hoppál 1982: 8–9), amikor az Urál és az Ob közötti terület az ugorok szállásterülete, és a „legnagyobb valószínűsége ... annak van, hogy a Csernyecov által leírt uráli sziklarajzokat határozottan az obi-ugorok elődeihez lehet kapcsolni” (Hoppál 1982: 8). Ezek az i. e. III. évezredre, Csernyecov szerint az i. e. II. évezred első felére datált, az obi-ugoroknak tulajdonított ábrázolatok újraértékelődhetnek, ha a jelenlegi őstörténet-kutatásra tekintettel újragondoljuk az egész finnugorság őstörténetét, különös tekintettel az uráli őshaza-elméletre, amely Hajdú Péter nevéhez fűződik. A szibériai sziklarajzok őstörténeti szerepéről a magyar kutatóknak, Fodor Istvánnak, Veres Péternek a Reguly-féle „hozománytól” függetlenül is van véleményük, de itt és most nem az uráli sziklarajzok őstörténeti jelentőségére, hanem a Reguly-féle „hozományra” mint Reguly sokoldalú érdeklődésének tanújelére akartuk felhívni a figyelmet.

A kéziratári anyag leírása: MTA Kézirattár M. Nyelvtud. 2r. 4/V ebben a v és az y jelzésű anyag:

y címzett/címzés nélküli téglalap-alakú füzet

v a Reguly úrnak címzett téglalap-alakú füzet, a közepén katonásan álló, cirkalmas betűkkel Господину Регули

a bal alsó sarokban:

Нижне-Тагильск

в Пермской губернии

1845 год Апреля 7го числа

a jobb alsó sarokban:

Иродіонъ Рябов

Tartalmukat [az ábrázolatokat] tekintve a két változat viszonya egymáshoz a következő:

v N° 1 = y N° 4 a 3. lap alján, v N° 2 = y N° 5, v N° 3 = y N° 7 на камне, называемой [!] Караульной, v N° 4 = y N° 6, v N° 5 = y N° 8, v N° 6 = y N° 10, v N° 7 = y N° 9, v N° 8 = y N° 12, v N° 9 = y N° 11

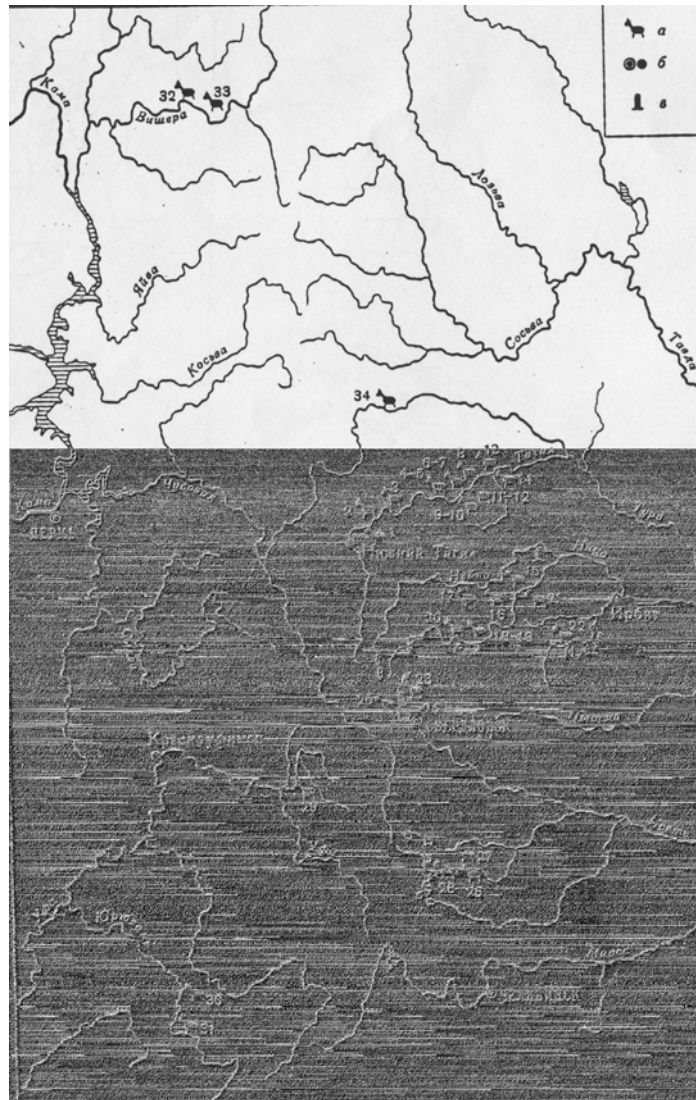
A v N° 9 megjegyzése: //// < Этот камень выбит и увиден Г. Регули ученым путешественником из Венгрии 1845 март [a rajzon ////-vel jelzett helyről:] „ez a kő ki lett ütve [elnézést!] és elvive a magyarországi tudós utazó, Reguly úr által 1845 március” — vö. a Baerneк írt levéllel]

Az y füzet rajzai közül nem szerepel a v-ben:

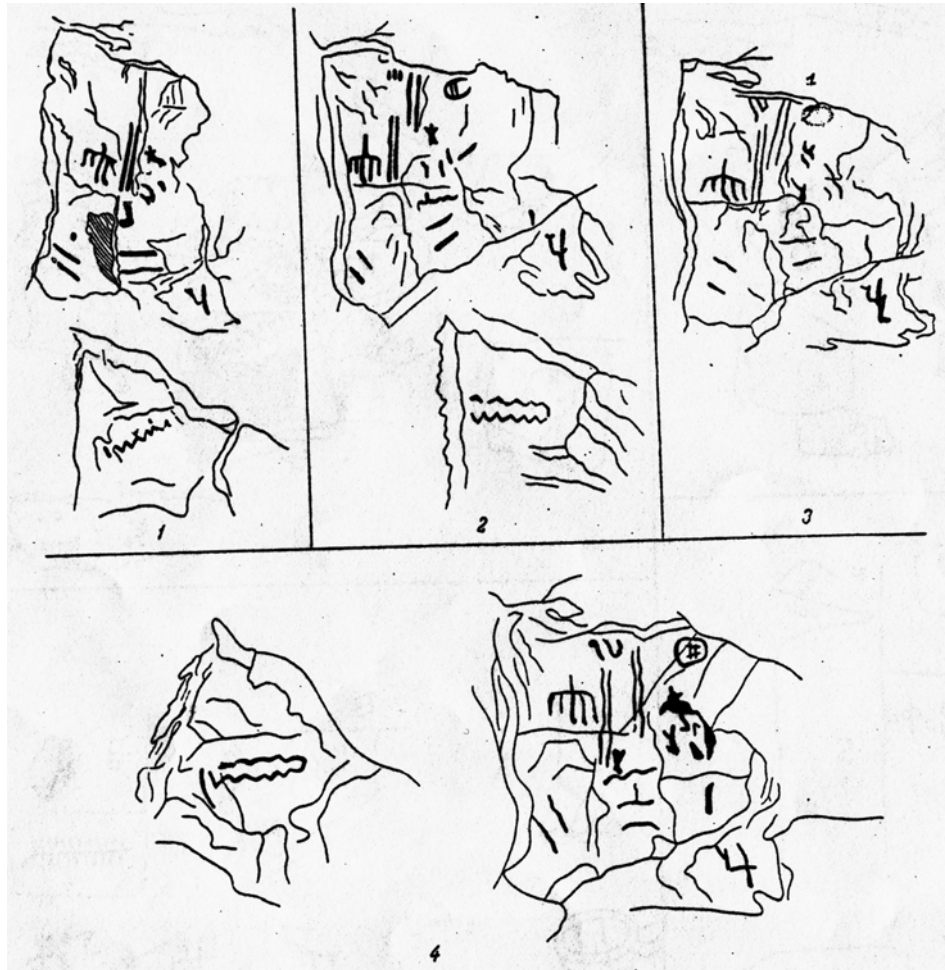
y N° 1 Р. Салда Прокофьевская — ez a Szalda nevű folyó mentén található Prokofjev... (?) avagy a Prokofjev-féle Szalda (?) nem fordul elő sem Regulynál, sem a Csernyecov-féle térképmagyarázatban (1964: 13–14),

y N° 2, y N° 3 2-részes, szakadt, cirillbetűs szöveggel: в натуральной величине а – б – в,

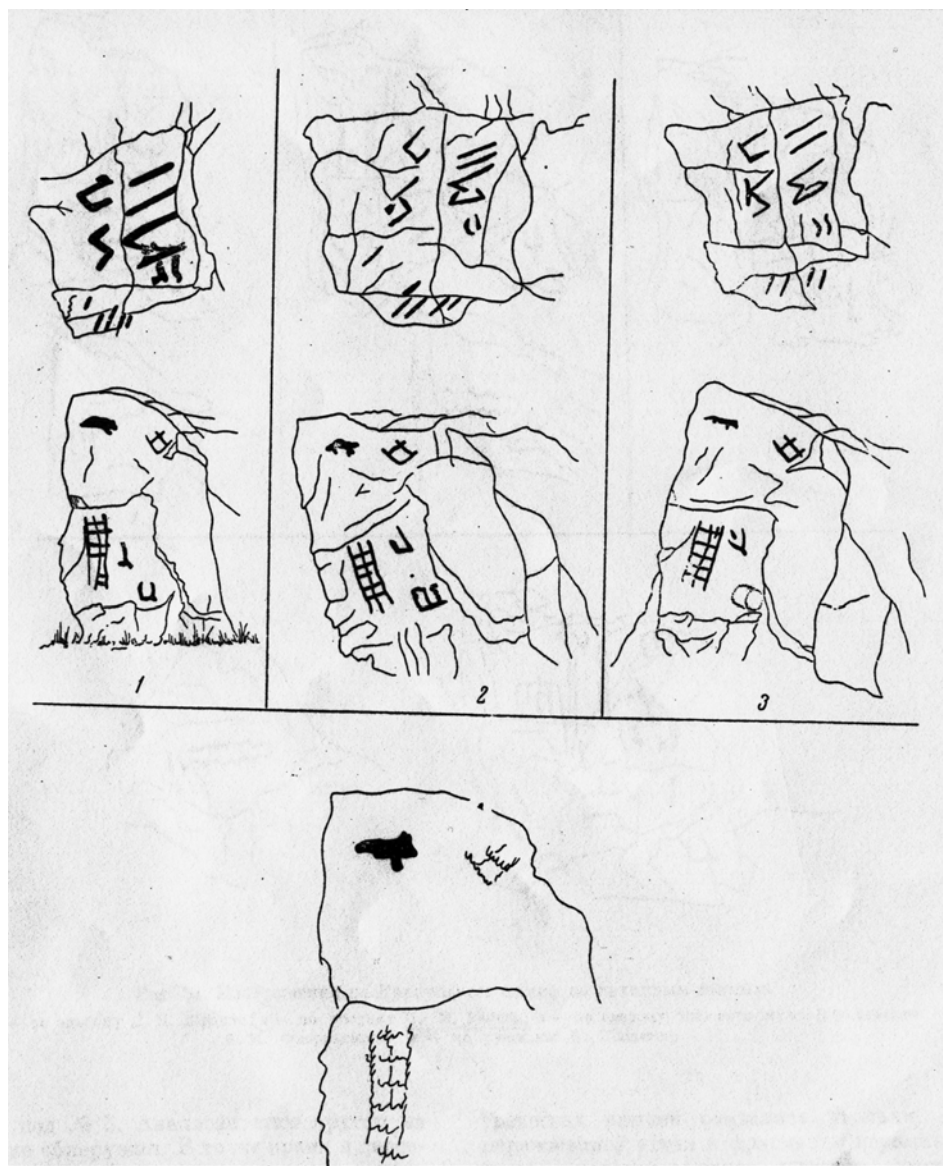
y N° 13 nincs sem szöveg, sem betű, csak vízmedrek és négyszögek.

Sziklarajzok az Uralban (Csernyecov 1964: 15)

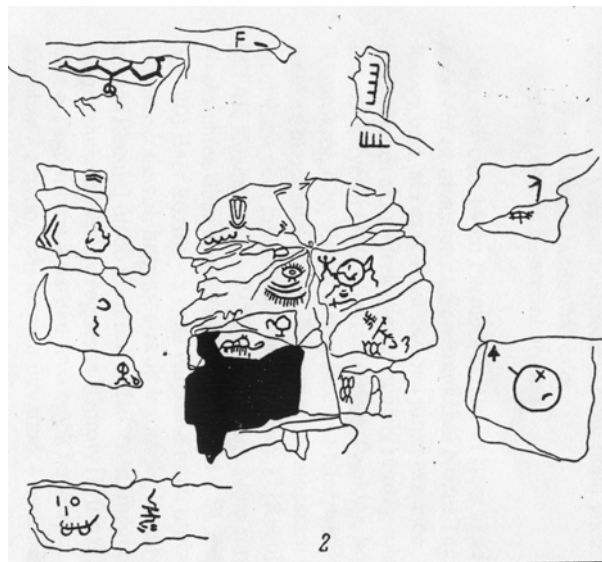
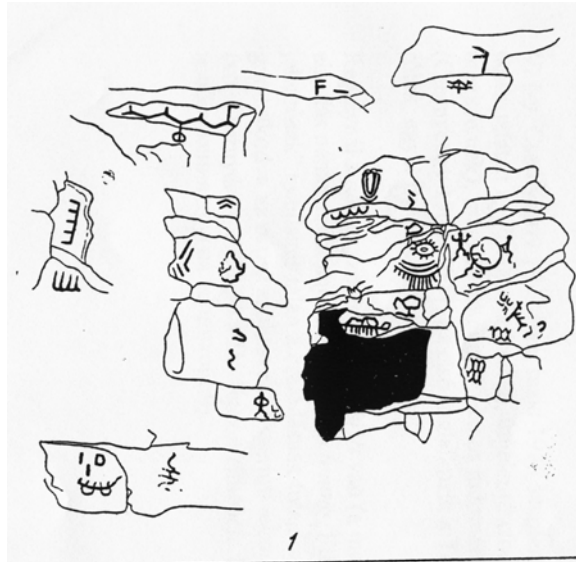
A Караульный камень [Ór[zó]kő] rajzai
1 – D. P. Sorin, 2 – I. Rjabov, 3 – V. M. Florinszkij, 4 – V. Sisonyko szerint
(Csernyecov 1964: 46)

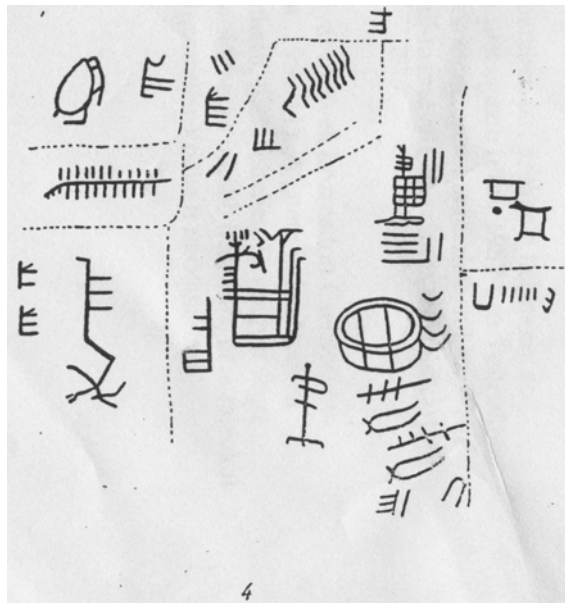

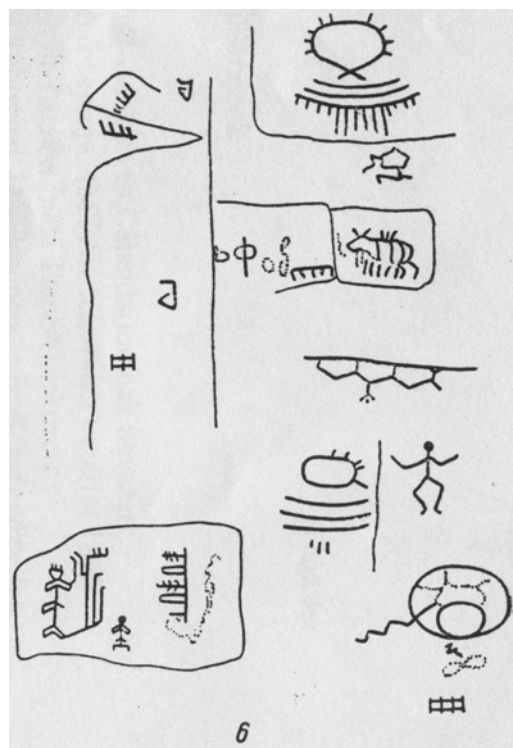
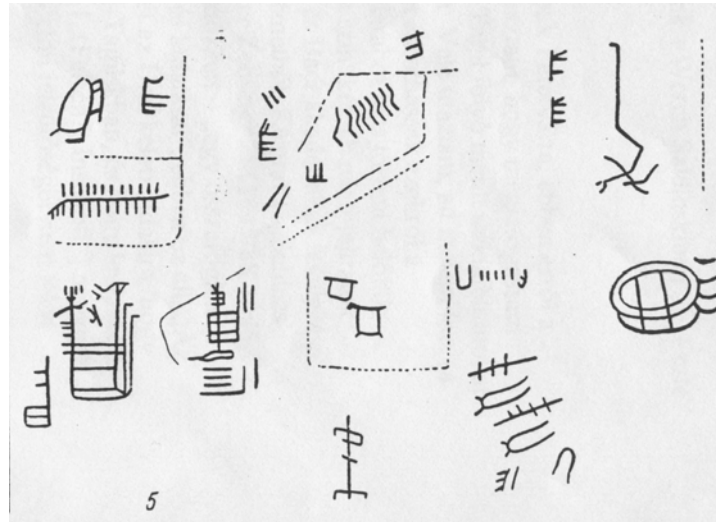
А Соколий камень [Sólyomkő] rajzai

1 – I. Rjabov, 2 – V. Sisonyko, 3 – V. M. Florinszkij, 4 – D. M. Sorin szerint
(Csernyecov 1964: 46)

A következő ábrák a Змиев камень [Kígyókő] rajzai: 1, 4 – D. P. Sorin, 2, 5 – V. M. Florinszkij, 3 – I. Rjabov, 6 – I. Gendrihov szerint (Csernyecov 1964: 13).

Irodalom

- Bader [Бадер, О. Н.] (1971), Н. В. Чернецов и изучение древней истории Урала. In: Csernyecov 1971: 5–6.
- Csernyecov, V. Ny. (1959), Nyugat-szibériai sziklarajzok. *Ethnographia* 70: 3–10.
- Csernyecov, V. N. [Чернецов, В. Н.] (1964), Наскальные изображения Урала [часть I – Описание писаниц бассейна р. Тагила]. Наука, Москва.
- Csernyecov, V. N. [Чернецов, В. Н.] (1971), Наскальные изображения Урала [часть II]. Наука, Москва.
- Csernyecov, V. N. (1975), Észak népei az újkőkorban. In: Gulya János (szerk.), *A vízimadarak népe*. Európa Könyvkiadó, Budapest. 93–106.
- Csernyecov, V. N. (1980), Az Urál vidéki sziklarajzok jelentése és rendeltetése. In: Hoppál Mihály (szerk.), *A Tejút fiai. Tanulmányok a finnugor népek hitvilágáról*. Európa Könyvkiadó, Budapest. 106–133.
- Csernyecov, V. N. [Чернецов, В. Н.] (1987), Источники по этнографии Западной Сибири [полевые экспедиционные материалы Чернецова, Валерия Николаевича 1925–1938]. Публикацию подготовили Н. В. Лукина, О. М. Рындина. Издательство Томского университета, Томск.
- Hoppál Mihály (1982), A szibériai sziklarajzok és az uráli népek mitológiája. Bevezető tanulmány. In: Okladnyikov, A. P. – Martinov, A. I. (1982), *Szibériai sziklarajzok*. Corvina Kiadó, Budapest. 5–36.
- Preobrazsenszkij, A. A. [Преображенский, А. А.] (1989), *История Урала с древнейших времен до 1861 г.* Наука, Москва.